

Axplock ur Lögnens Sociologi

Ljuger gör man om man medvetet säger något som inte är sant med syftet att få någon att tro att det är sant. Lögnen kan, på den ena kanten, vara bedräglig och på den andra trivsselfrämjande. Bakom den bedräglige finns skojaren och bakom den trivsselfrämjande den skojfriske. Mitt emellan dessa ytterligheter finns de vita lögnerna och nödlögnerna.

I den här krönikan tar jag upp saker som hör till området ”lögnens sociologi”. Jag börjar med några axplock ur skrifter av några välkända sociologer.

För den tyske sociologen *George Simmel* är förmågan att bevara en hemlighet en förutsättning för att samhället ska kunna fungera.

Förmår man inte hålla inne med saker och ting kan livet bli konfliktfyllt. Där det finns ett hemligt hörn finns också möjligheten att ljuga. För George Simmel är lögnen en förmåga att manipulera det informationsflöde som binder människor till varandra. Det kan ta sig olika uttryck som jag återkommer till längre fram.

Människor förväntas i normalfallet säga sanningen. Sanningen är normen. Men lögnen finns som ett alternativ. I moderna samhällen har den blivit vanligare därför att det i verkligheten är omöjligt att kontrollera att allt som sägs faktiskt är sant.

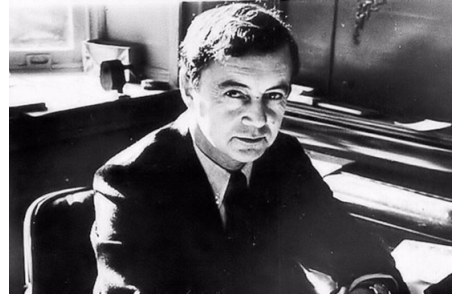
I den amerikanske sociologen *Erving Goffmans* dramaturgiska teori är lögnen ett sätt att aktivt styra hur andra ser på en. Ett sätt att framställa sig själv i bättre dager. Att upprätthålla en fasad. Det kan då handla om att utelämnas sanningar, att hitta på eller att ”skarva” som i den kända låten *Storfiskarvalsen* av *Tore Skogman* ”För när storfiskar’n talar om hur stora fiskar han får Ja då så skarvar han som han vill då räcker armarna inte till”.

För Erving Goffman är lögnen en grundläggande sak i det sociala livet, där individer ständigt presenterar en idealiserad bild av sig själva för att hävda sig, att vidmakthålla och stärka sin sociala position.

George Simmel. https://sv.wikipedia.org/wiki/Georg_Simmel

Goffman litade inte på att folk säger sanningen. Intervjuer som datainsamlingsmetod inom forskningen gav han inte mycket för därför att människor tenderar att presentera sig på ett socialt önskvärt sätt. Ja, helt enkelt ljuga om sig själv inför andra. Därför föredrog han att observera människor i vardagliga situationer där de inte var medvetna om att de blev studerade.

Erving Goffman. <https://www.thoughtco.com/erving-goffman-3026489>

För den tyske sociologen *Jürgen Habermas* är lögnen en parasit. Den är ett hot mot språkets kärnsyften som är att skapa ömsesidigt förtroende, förståelse och samarbete. Även om lögn just för stunden är till fördel för den som ljugar är den till skada för enskilda, demokratin och hela samhället.

Den brittiske sociologen *John Barnes* bok *A Pack of Lies: Towards a Sociology of Lying* är den, såvitt jag vet, den mest grundliga som getts ut om lögnen som ett sociologiskt fenomen.

Att ljuga, skriver Barnes, är att vilseleda någon annan om hur saker och ting står till. Det räcker inte med att det man säger är falskt utan det krävs att avsikten är just att luras. Man vet med andra ord att det man säger inte är sant men man vill att den andre ska ta det som en sanning.

John Barnes konstaterar att lögnen finns överallt och att vi idag är mer medvetna om den på grund av att vi oftare exponeras för den på grund av sociala medier och internet.

Att säga sanningen kräver ingen fantasi vilket lögnen gör. För att ljuga krävs kreativitet och planering. För att lögnen ska fungera måste den kunna uppfattas som trovärdig och sann. Medan det är ganska enkelt att komma ihåg en sanning kan det vara svårt och rent av omöjligt att minnas en lögn.

Lögnen är relationell, skriver Barnes. För *Robinson Kruse* ensam på en ö finns det ingen anledning att luras.

Lögnen kommer tidigt in i människans liv. Följer oss från vaggan till graven. Man lär sig tidigt att det är fult att ljuga men också att det i vissa sammanhang är helt okej. Vi förväntas inte alltid att säga sanningen. Och visst gillar folk i allmänhet att skämta, att luras på ett snällt och oförargligt sätt.

En dag om året, den första april, är det fritt fram att ljuga och luras. Då luras allmänheten, dagstidningar, TV och radio. Det blir nästan till en tävling om vem som är den bäste ljugaren. Förstaaprilskämten visar att samhället inte bara tolererar att vi luras utan också uppmuntrar till det.

Till de mest lyckade aprilskämten hör det så kallade Nylonstrumpeskämtet

Skapat av AI/Microsoft Copilot

från 1962 då TV-tittarna lurades att se de svart-vita TV-sändningarna genom en nylonstrumpa för att få färg-TV. Jag var 15 år då och blev själv lurad. Skämtet ligger på andra plats i det amerikanska virtuella museet [Museum of Hoaxes](#) 100-lista över alla tiders mest lyckade aprilskämt.

I vissa sammanhang är det också okej med vilseledande manövrar som i sport och spel. Det hör till spelets informella regler. Att till exempel vid en straffspark i fotboll ”finta” med kroppen och lura målvakten att kasta sig åt fel är en del av tjueningen med sporten.

Det finns verksamheter som kräver total ärlighet, inte ljuga, förtiga eller bedra. Så är det inom vetenskapen. Visserligen förekommer fusk. Allt från att undanhålla fakta till att förfalska forskningsresultaten. Den som blir påkommen med att fuska faller snabbt ner från karriärstegen. Men hur vanligt det är med fusk vet ingen. Det som avslöjas är bara toppen på ett isberg.

Sanningskrav finns också inom rättsväsendet. Den som vittnar i en rättegång måste säga sanningen. Även brottsoffret förväntas tala sanning. Men sanningskravet finns inte för den tilltalade.

Kravet på sanning finns också inom hälso- och sjukvården. Läkaren, för att ta ett exempel, får inte ljuga för sin patient. Men det finns situationer där läkaren av hänsyn till patientens bästa inte berättar allt.

Men hur vanligt är det att folk i allmänhet ljuger? Först ska sägas att den här saken är svår att mäta och att få en säker bild av. Men när man ställt frågan i självrapporterade studier om hur ofta man ljuger eller hur vanligt det är visar det sig att det ljugs 1-2 gånger om dagen. De flesta ljuger mer sällan medan en mindre grupp står för en stor del av ljugandet.

När politiska makthavare avslöjas med att ljuga blir det feta rubriker. Lögnen har i alla tider varit ett sätt för dem att upprätthålla makt. Om det skriver *Daniel Rydén* i sin intressanta bok *Lögner – Osanningens historia*. Han citerar *Machiavelli* som på sin tid hävdade att makthavare måste ljuga för att bli framgångsrika.

I vår tid är det framförallt en maktbävare som sticker ut och det är den amerikanske presidenten *Donald Trump*. Under hans förra presidentperiod från januari 2017 till 2021 ljög han 30 573 gånger. Allt enligt Washington Post. En av hans första lögnen och som blivit en klassiker under den perioden var att det inte alls hade regnat medan han höll sitt installationstal. Men alla kunde se på TV att det formligen skvalade ner.

Lögnerna har fortsatt under den innevarande mandatperioden och få blir längre förvånade. Med begreppet alternativa fakta suddas gränserna mellan sanning och lögn ut.

När folk i allmänhet ljuger så handlar det framförallt om de vita lögnerna och nödlögnerna som syftar till att skydda sig själv och andra, rädda ansiktet hos själv och andra, inte sår, undvika pinsamheter och mildra spänningar. De är ofta harmlösa, prosociala och syftar till att värna sociala band. Man tackar värdinnan och värden för god mat och dryck fast man egentligen tycker att det inte var så mycket bevänt med varken maten eller drycken. Och kalaset var egentligen urtråkigt. Man säger till den som ringer ”Jag är på väg” fast man inte startat färden än. Säger när man kommer för sent till mötet. ”Svårt att hitta parkering” trots att det fanns helt andra skäl. Håller med chefen på ett möte trots att man har en helt annan åsikt.

Kalle Sändare. <https://kvalsstunden.se/kalle-sandare-mastare-pa-lur-i-luren/>

När vi talar om lögn får vi inte glömma den *trivselhöjande lögnen* som den skojfriske, skämtaren, gamängen, filuren och lustigkurren står för och som använder lögnen för att få oss att må bra, på gott humör och skratta. Att luras och spela någon ett spratt på ett oskyldigt och skojfriskt sätt är en prosocial handling som är vanligt förekommande i glada vänners lag och bland nära och kära.

Busringning är ett kärt och oförargligt sätt att luras. En av de mest kända busringarna var den folkkära *Kalle Sändare*. Ingen gick säker.

Den bedrägliga lögnen är den trivselhöjande lögnens motpol. För den står bedragaren, sol-och-våraren, skojaren, lurendrejaren och bluffmakaren för som luras för egen vinnings skull. Den bedräglige sprider lögnen, beljager, baktalar och förtalar. Förekommer i massor på nätet där lögnen sprids om personer och organisationer och där varor är till försäljning men som inte finns.

En av de mest (ö)kända sol-och-vårarna är värmelänningen *Gustaf Raskenstam* som bedrog mer än 100 kvinnor under 1930- och 40-talet. Hans kärleksbedrägerier blev till film i början på 1980-talet.

En annan (ö)kändis är *Johnny Bode* sångare och kompositör till flera schlagers. Han skrev bland annat musiken till *En herre i frack*. Han dömdes för flertalet bedrägerier och kom att utvisas ur flera länder.

Bedrägerierna kostar. Folk, organisationer och företag luras på enorma summor varje år. Enligt *AI/Copilot* ligger den totala kostnaden för bedrägerier i Sverige sannolikt på 20–25 miljarder kronor per år eller mer – beroende på hur man definierar och beräknar kategorierna. Den största enskilda kostnaden står välfärdsbedrägerierna för som under 2021 uppgick till mellan 13 och 16 miljarder. I den summan ingår bland annat bidragsfusk och felaktiga utbetalningar som fusk med assistansersättning.

Konsumenter luras också på stora belopp varje år bland annat genom bluffannonser.

Hemma har vi en ljugarbänk. Den står ute på tomten. Men i vinter har den varit insnöad och inte kommit till användning. Men på somrarna brukar vi slå oss ner i den med en kopp kaffe. Titta ut mot gatan. Då händer det att vi bjuder in folk som kommer förbi. Bänken får liv, lever upp till namnet och skapar trivsel

Johnny Bode. https://sv.wikipedia.org/wiki/Johnny_Bode

Bengt Starrin
Professor emeritus
bengt@starrin.nu

DOI: <https://doi.org/10.62607/smt.v102i6.64075>